

Məlum məsələdir ki, elm tarixində paradıqmadakı nöqsanlar özlüyündə paradıqmanın inkar edilməsinə səbəb olmur; inkar etmədən əvvəl həmişə nəzəriyyəni qorumaq üçün onu digər müvafiq paradıqma ilə əvəzləmək naminə son cəhdlər göstərilir. O da var ki, bir paradıqmadan digərinə keçid həmişə ilkin müqavimət və qeyri-müəyyənliklə qarşılır, çünki konkret paradıqmaya bağlılıq, həqiqətən də, ilk növbədə səbəb məsələsi deyil, paradıqmanın etibarlılığına inanmağa əsaslanan rasionallaşdırmaqdır. Odur ki, bir paradıqmanın sarsıdılmasına reaksiya, hər hansı bir ideologiya və ya inanc digərinin təhlükəsi altında olarkən yaranan reaksiyaya oxşadılır.

Ədəbiyyat:

1. Xundov A. Ümumi dilçilik. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 280 s.
2. Xomski, N.A. Dil və təfəkkür. Bakı: Kitab aləmi, 2006, 152 s.
3. Məmmədov A. Dilçiliyin müasir problemləri. Bakı: ADU nəşriyyatı, 2008, 91 s.
4. Allan K. The Western Classical Tradition in Linguistics. Second edition, London: Equinox Publishing, 2010, 441 p.
5. Chomsky N.A. Aspects of the theory of syntax. Massachusetts: The M.I.T. Press, 1965, 251 p.
6. Chomsky, N.A. Cartesian Linguistics. Second edition, Cybereditions Corporations, 2002, 162 p.

Cəfərova Ülkər
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİLLƏRİN VƏ MƏDƏNİYYƏTLƏRİN DİALOQU PRİZMASINDAN LİŊVOPRAQMATİKAYA BAXIŞ

Açar sözlər: dil, mədəniyyət, dialoq, antroposentrik, linqvopraqmatika

Key words: language, culture, dialogue, anthropocentric, linguopragmatics

Ключевые слова: язык, культура, диалог, антропоцентризм, лингвопрагматика

Dilçilikdə antroposentrik paradıqma insanın, onun fəaliyyətinin dilin öyrənilməsi prosesinə cəlb edilməsini zəruriləşdirmişdir. Linqvistikanın əsaslı şəkildə insana, onun fəaliyyətinə, dünyanın mənzərəsinə doğru dönməsi linqvopraqmatika, linqvokulturologiya, koqnitiv linqvistika, psixolinqvistika, ekolinqvistika və b. yeni fənlərin yaranması ilə nəticələnmişdir. Koqnitivliyə görə, insan informasiyanı işləmə sistemi kimi öyrənilməlidir, insanın davranışı isə onun daxili vəziyyətinin terminləri ilə təsvir və izah olunmalıdır. Bu vəziyyətlər fiziki təzahür edir, müşahidə olunur və informasiyanın alınması, işlənilməsi, saxlanması, sonra isə məsələlərin rəasional həlli üçün cəlb edilməsi kimi şərh edilir.

Bu məsələlərin həlli bilavasitə dilin istifadə edilməsi ilə bağlı olduğundan dil koqnitivçilərin diqqət mərkəzindədir. Tamamilə haqlı olaraq qeyd olunur ki, «araşdırıcıların diqqəti dil daşıyıcılarının şüurlu dil fəaliyyəti üzərində mərkəzləşməkdə, dilin özü isə əsas dərk etmə mənbəyi kimi götürülməkdədir. Koqnitiv və kompüter, mühəndis və informasiya texnologiyaları dilçiliyi yönümləri və yontəmləri də həmin kontekstdə müəyyənləşdirilməkdədir» [1, s.308].

Antropoloji yönünmün bariz təzahür etdiyi yeni linqvistik istiqamətlərdən biri linqvopraqmatikadır. Bir elm sahəsi kimi, bu fənn sosiolinqvistikfya yaxındır, hətta qeyd olunur ki, onlar «bir-biri ilə o qədər sıx qovuşur ki, bir sıra hallarda sosiolinqvistik tədqiqatlarla praqmatolinqvistik araşdırmalar arasında aydın sərhəd, hüdud qoymaq çətin olar» [5, s.282]. Linqvopraqmatika hazırda xüsusilə diqqət mərkəzindədir, çünki linqvopraqmatika, bir elm sahəsi kimi, dili real mövcudluq və işlənilmə şəraitində öyrənir. Başqa sözlə və daha sadə tərzdə desək, praqmatika mənanın kontekstdə (diskursda) öyrənilməsi ilə məşğuldur.

Linqvistik praqmatika ən ümumi şəkildə belə səciyyətləndirilir: “Linqvistik praqmatika dil vahidləri və müəyyən kommunikativ məqamlarda məkan və zaman çərçivəsində danışan/yazan və dinləyən/oxuyan arasındakı konkret nitq şəraitində qarşılıqlı əlaqələr öyrənir” [4, s. 9]. Linqvistik praqmatikanın qaldırdığı problemlərin həlli nitq vahidlərinin nitqdə formalaşma və işlənilməsinin təbiətinin dərk və müvafiq adekvat interpretasiyası üçün yeni imkanlar açır. Praqmatikanın məşğul olduğu məsələlərə nitqin subyekti (danışan), adresat (dinləyən), nitq davranışının strategiyası və

taktikası aiddir. Bundan başqa, nitq ünsiyyəti, kommunikaqlar arasında münasibətlər, nitqin interpretasiyası və performativ deyimlər də tədqiq olunur.

Linqvopraqmatika ilə bağlı məsələlər ilk nəzərdən nisbətən asan görünə də, öyrənilməyə çətin gəlir, çünki praqmatik «məna» (konkret dil vahidləri əhatəsində və konkret dil vahidləri ilə nəzərdə tutulan konseptin ifadə olunması və digər şəxs tərəfindən adekvat qavranılması həmişə subyektin şəxsi «məziyyətləri ilə bağlıdır») konkret nitq aktında realizə olunur. Ayrıdır ki, nitq aktının baş tutması üçün azı iki tərəf, iki kommunikaqlar lazımdır və bunların arasında vasitəçi qismində dil çıxış edir. Belə ki, şüürdə dünyanın mənzərəsi formalaşır, sonra o, dildə «maddiləşir» - leksik, qrammatik vasitələrin köməkliyi ilə lazımi tərtibat alır, sonra ikinci tərəf onu qəbul edir, öz dil hazırlığı səviyyəsindən çıxış edərək öz konseptosferində çatdırılma bərpə edir. Və ən maraqlısı budur ki, bu mərhələlərin heç biri ayrı-ayrılıqda, təcrid olunmuş şəkildə tam dərkə, açılmaya gəlmir. Onların birini yalnız digərləri vasitəsilə, özü də nitq aktında öyrənmək mümkündür. «Nitq aktı isə ifadə ilə müşayiət olunan hərəkətlərdir» [2, s.8].

Gerçəklik və insanın qarşılıqlı münasibətlərinin əks etdirilmə aspektlərindən biri qiymətləndirmədir. Dünyanın dərk prosesində təbii verilənlər, tərbiyə, təhsil, insanın həyatının tarixi fonu, onun xarakteri, zövqü, dünyagörüşü onda müəyyən dəyərlər sistemini formalaşdırır və məhz bunlara əsaslanaraq insan hər şeyi qiymətləndirir, çünki məhz qiymətləndirmə bilavasitə insan kateqoriyalarına aiddir.

Qiymətləndirmə həm ayrıca bir insan tərəfindən, həm də müəyyən bir sosial qrupun həyata keçirilmə bil. Başqa sözlə, qiymətləndirmənin subyekti konkret tarixi fərd, müəyyən sosial qrup və bütövlükdə insan cəmiyyəti ola bilər [85, s.28].

Linqvistikada qiymətləndirməni insanın, predmetin, hadisənin sözdə olan müsbət və ya mənfəi xarakteristikası kimi müəyyənləşdirirlər. Bu isə sözlərin nitqdə nitq situasiyası və danışanın şəxsiyyəti ilə müəyyənləşdirilən unikal məzmunla malik olması ilə şərtlənir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayev K.M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı: Maarif, 1999, 283 s.
2. Abdullayeva İ.Ə. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində müraciət bildirən sözlərin praqmatik xüsusiyyətləri / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoqrafatı / - Bakı, 2012., 26 s.
3. Cahangirov F. Dil və mədəniyyət. Bakı, Elm və Təhsil, 2014, 308 s.
4. Əbdülrəhimov E. Linqvistik Praqmatika. Bakı: Elm və təhsil, 2014, - 216 s.
5. Rəcəbli Ə. Sosiollinqvistikə. Bakı, "Nurlan", 2004, 520 s.
6. Темиргазина З.К. Субъект оценки // Поиск № 4. – Алматы, 1998. – С. 27–32.

Məmmədova Anara Azərbaycan Dillər Universiteti

QLOBALLAŞAN DÜNYADA İNGİLİS ATALAR SÖZLƏRİNİN TƏRİFLƏRİ VƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

Açar sözlər: atalar sözləri, parameliolojiya, miqrantlar, ideologiya, siyasət

Key words: multiculturalism, tolerance, migrants, ideology, politics

Ключевые слова: мультикультурализм, толерантность, мигранты, идеология, политика

İngilis dilində atalar sözü "proverb" termini ilə latın atalar sözlərindəki *proverbium* termini eyni mənə daşıyır (pro- irəli hərəkət və verbum – söz). İngilis atalar sözləri qədim köklərə dayanır.

İngilis dilində atalar sözləri, digər Avropa dillərində olduğu kimi, mənşəyinə görə milli və alınma olaraq ikiye bölünür (əsasən latın və fransız dillərindən alınan sözlər). İngilis atalar sözlərinin əsas mənbələri olaraq əsasən şifahi xalq yaradıcılığı, Müqəddəs Yazılı və bədii ədəbiyyatlar daxil edilir [4; s.105]. E.E.Ivanov və U.A.Petruşevskaya qeyd edir ki, milli ingilis atalar sözlərinin 43%-i şifahi xalq yaradıcılığından gəlir [4; s.8]. Məlum olur ki, ingilis atalar sözlərinin yerdə qalan 57%-i isə yazılı mənbələrdən gələn alınma sözlər daxildir. Bu mənbələrə latın, qədim yunan, fransız, şotland, irland, ispan, alman və başqa dillərdə yazılmış osərlər daxildir [4; s.108].